

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПОЗАУРОЧНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Проаналізовано сучасні дослідження щодо підготовки студентів до виховної роботи, розкрито методiku формування готовності майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи.

До проблеми виховання підростаючого покоління в системі позанавчальної діяльності зверталися у своїх працях та пошуках видатні вчені і педагоги (Блонський П., Макаренко А., Русова С., Стельмахович М., Сухомлинський В., Ушинський К., Шацький С.), відомі психологи і філософи (Бех І., Зязюн І., Катарський О., Костюк Г., Шинкарук В. та ін.). Так, Софія Русова ще в 1918 році відзначала, "що найкраща школа без позашкільної освіти і допомоги їй не дасть великих корисних наслідків... Позанавчальна освіта потрібна для культурного поступу країни як один із засобів до виховання гармонійно розвиненої особи – індивідуальності" [1 : 19].

Питання організації дозвілля дітей та молоді в позаурочний час хвилює багатьох учених, проблему виховного процесу в сучасній школі досліджують у різних аспектах: концептуальні засади організації позаурочної виховної роботи (Гончаренко С.У., Демиденко В.К., Дем'янюк Т.Д., Новосельський В.Ф., Оржеховська В.М., Постовий В.І., Чорна К.І. та ін.); розробка виховної системи школи (Вульфів Б.З., Демчук В.М., Караковський В.М., Карпенчук С.Г., Красовицький М.Ю., Мартиненко С., Новикова К.І., Остапенко М., Сидорків А.М. та ін.); питання гуманізації відносин учнів у позаурочній роботі (Бех І.Д., Білоусова В.О., Воловик А.Ф., Канішевська Л.В., Кобзар Б.С., Красовицький М.Ю., Мандрикіна Т.С., Матвієнко О.В., Шевченко С.О. та ін.); зв'язок шкільної системи виховання з роботою позашкільних закладів (Вербицький В., Кириленко С.В., Науменко Р.А., Пустовіт Г.П., Сущенко Т.І. та ін.).

Проблема підготовки майбутнього вчителя-вихователя досліджувалася багатьма вченими (Бреус С.М., Волинець К.І., Дубасенюк О.А., Киричук А.В., Коновальчук І.І., Кузьменюк Л.В., Курлянд З.Н., Лозова В.І., Мороз О.Г., Репа Н.А., Рогоза А.П., Сисоєва С.А., Скрипченко В.В., Троцько Т.В., Фельдштейн Д.І., та ін.). Численні аспекти методичної підготовки майбутніх учителів розкриваються в дослідженнях І.М. Богданової, В.В. Зав'ялова, І.Д. Зверева, Л.М. Панчушкової, М.А. Сорокіної, О.В. Усової, О.С. Цокур та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань підготовки майбутніх учителів до виховної роботи дав змогу дійти висновку, що напрацьовані матеріали потребують подальшого осмислення й аналізу. Адже в умовах значно зміненого соціально-політичного та екологічного середовища до майбутнього вчителя висуваються більш широкі вимоги. Це не тільки володіння обсягом загальнонаукових і спеціальних знань, який постійно збільшується, але й моральна чистота, вимоглива доброта, душевна щирість, любов до дітей. Усе це має професійний статус. Успіх реалізації усіх ланок педагогічної підготовки студентів визначається впровадженням у практику навчання нових підходів до його організації і сучасних педагогічних технологій.

В означеній статті поставлено за мету проаналізувати сучасний стан підготовки майбутніх фахівців молодших класів до виховної діяльності, розкрити модель формування готовності студентів до позаурочної виховної роботи.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної діяльності відбувається у педагогічних вищих навчальних закладах, відповідно до базових програм Міністерства освіти і науки України. Аналіз чинних програм продемонстрував, що кількість годин, відведених на теоретичний матеріал, складає 74%, із них 26% відведено на суто практичну роботу. Таке співвідношення годин може забезпечити єдність теоретичної і практичної підготовки студентів до позаурочної виховної роботи за умови, якщо студентів забезпечити в достатній кількості годинами проходження практики. За інших обставин таке співвідношення годин теоретичного і практичного матеріалу не може забезпечити ефективної підготовки майбутніх фахівців до здійснення позаурочної виховної діяльності.

Проведений нами порівняльний аналіз за дисциплінами педагогічного циклу засвідчив, що їх зміст не повною мірою забезпечує формування необхідних майбутньому вчителю вмінь. Так, у жодній з програм педагогічних дисциплін педагогічних факультетів не закладено повною мірою формування проєктивних умінь щодо здійснення позаурочної виховної роботи. Взагалі питання організації та планування позаурочної виховної діяльності вчителя 1-4 класів недостатньо висвітлюється у програмах вищих педагогічних навчальних закладів освіти, що потребує більш глибокого дослідження означеної проблеми, пошуку шляхів для більш ефективної підготовки майбутніх фахівців початкових класів до позаурочної виховної діяльності.

Аналіз літератури з проблеми професійно-педагогічної підготовки дозволив встановити взаємозв'язок виховної діяльності вчителя початкових класів з процесом його підготовки та станом готовності до її здійснення. Він виявляється в наступності та взаємозумовленості функцій цих педагогічних систем (підготовка виступає засобом формування готовності до діяльності, готовність є результатом і показником якості підготовки і реалізується та перевіряється у діяльності; діяльність виступає метою підготовки і водночас виконує функції її регулювання й корекції), а також у відповідності їх структурних компонентів.

Н.В. Кузьміна виділяє п'ять таких структурних компонентів системи педагогічної діяльності: суб'єкт і об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання і виховання та засоби педагогічної комунікації. Вони пов'язані між собою прямими й оберненими зв'язками. А до функціональних компонентів означеної

системи Н.В. Кузьміна відносить: гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний і організаторський [2 : 5].

Розвиваючи погляди Н.В. Кузьміної і враховуючи кільцеву структуру діяльності, О.А. Дубасенюк виділяє такі компоненти (етапи) виховної діяльності: 1) діагностичний; 2) проектувально-цільовий; 3) організаційний; 4) стимулюючо-спонукальний; 5) контрольньо-оцінний [3 : 91].

Розроблена О.М.Отич модель виховної діяльності вчителя початкових класів презентує структуру виховної діяльності вчителя початкових класів, що складається з мотиваційно-ціннісного, орієнтаційно-аналітичного, конструктивно-організаційного, стимулююче-спонукального, контрольньо-регулюючого компонентів, а також підструктуру професійно-методичного досвіду вчителя, що включає професіоналізм його особистості та його виховної діяльності [4].

Професійно-педагогічна компетентність, що є показником підструктури професіоналізму особистості педагога-вихователя, – складне утворення. До її основних елементів О.А. Дубасенюк відносить: 1) компетентність у галузі теорії і методики виховного процесу, зокрема його цілей, завдань, принципів, закономірностей, змісту, засобів, форм, методів, прийомів; 2) компетентність у галузі фахових предметів і знання того, як зробити процес навчання, зміст предмета провідним засобом виховання учнів; 3) соціально-психологічна компетентність у галузі процесів спілкування; 4) диференціально-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямованості учнівської молоді; 5) аутопсихологічна компетентність у сфері достоїнств і недоліків власної діяльності і особистості. Зріла, сформована особистість педагога – вихователя – професійна необхідність, що зумовлена процесом пошуку способів формування особистості вихованця [3 : 95].

Під виховною педагогічною компетентністю ми розуміємо єдність теоретичної, практичної, особистісної готовності майбутніх педагогів до здійснення виховної діяльності з молодшими школярами. Поняття "готовність до виховної роботи" може конкретизуватись, коли йдеться про готовність до позакласної, позашкільної та позаурочної виховної роботи.

Так, готовність до позакласної виховної роботи означає оволодіння випускниками педагогічного вищого навчального закладу системою знань, вмінь та навичок, необхідних учителю початкових класів для ефективної організації виховної діяльності з колективом дітей класу в умовах певної школи, для проведення організованих і цілеспрямованих занять з молодшими школярами в позаурочний час для розширення і поглиблення знань, умінь та навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення розумного відпочинку.

Готовність до позашкільної виховної діяльності – це система знань, умінь та навичок, необхідних учителю для здійснення зв'язку зі спеціальними позашкільними установами; для урахування в особистій виховній діяльності впливу освітньо-виховних занять і культурно-просвітницьких масових заходів, що проводяться в позашкільних установах з метою задоволення різноманітних культурних інтересів і запитів учнів, розвитку їхньої самодіяльності і творчих здібностей, доцільної організації дозвілля.

Поняття "готовність майбутнього вчителя початкових класів до позаурочної виховної роботи" – це формування готовності студентів педагогічних факультетів до здійснення усіх видів виховної роботи поза навчальним часом, зокрема позакласної і позашкільної діяльності.

Підводячи підсумки означеному, дамо наше визначення поняття "готовність до позаурочної виховної роботи". Готовність учителя початкових класів до позаурочної виховної роботи – це складне інтегроване поняття, що передбачає єдність теоретичної, практичної і морально-етичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до здійснення всіх видів виховної діяльності з учнями в позанавчальний час, установлення творчих зв'язків із різноманітними позашкільними закладами у справі виховання молодших школярів.

Кінцевим результатом готовності студентів до позаурочної виховної роботи, на наш погляд, є професійно-виховна компетентність, яка обіймає такі чинники (види компетенцій): когнітивно-виховний (у галузі теорії і методики виховного процесу, в галузі фахових предметів); конструктивно-виховний (в галузі процесів прогнозування, планування); регулятивно-оцінна компетенція (самооцінка своєї підготовленості, рівня вихованості, визначення шляхів професійного самовдосконалення).

Когнітивно-виховна компетенція передбачає обізнаність студентів з питань сутності позаурочної виховної роботи, форм і методів позаурочної виховної роботи, напрямків позаурочної виховної роботи в початковій школі. Когнітивно-виховна компетенція включає вміння визначати напрямки позаурочної виховної роботи, вміння добирати форми і методи позаурочної виховної роботи в початковій школі, вміння добирати адекватні методики позаурочної виховної роботи.

Конструктивно-виховна компетенція вчителя початкових класів означає насамперед обізнаність фахівців зі змістом і формами планування позаурочної виховної роботи, з видами виховних заходів (справ), розуміння сутності педагогічного спілкування у процесі позаурочної виховної діяльності. Включає вміння планувати позаурочну виховну роботу і складати сценарії, вміння аналізувати результати здійснюваної позаурочної виховної роботи, реалізувати заплановані позаурочні виховні заходи.

Регулятивно-оцінна компетенція передбачає наявність відповідних ціннісних орієнтирів у майбутнього фахівця початкової школи, обізнаність з методиками самооцінками, самоаналізу, самоконтролю, прагнення до постійного професійного самовдосконалення вчителя-вихователя (самоосвіта, самовиховання, саморозвиток). Регулятивно-оцінна компетенція передбачає вміння адекватно оцінювати свою виховну компетентність, вміння контролювати, критично аналізувати результати позаурочної виховної роботи з дітьми, вміння визначити шляхи професійного самовдосконалення, самовиховання.

З огляду на результати теоретичного розгляду сутності позаурочної виховної роботи вчителя початкових класів, критичного аналізу специфіки роботи педагогів-практиків у цьому напрямку та вивчення стану готовності студентів педагогічних факультетів до здійснення позаурочної виховної роботи з молодшими школярами, стала можливою розробка педагогічно обґрунтованої і логічно побудованої інструментальної моделі готовності майбутніх фахівців до позаурочної виховної роботи з учнями 1-4 класів.

Працюючи над створенням інструментальної моделі готовності майбутніх учителів до позаурочної виховної роботи, ми виходили з розуміння педагогічної технології формування означеної готовності як сукупності динамічно пов'язаних компонентів (когнітивно-виховного, конструктивно-виховного, регулятивно-оцінного), взаємодія яких у загальному навчально-виховному процесі педагогічного вищого закладу освіти забезпечує постійний цілеспрямований та послідовний вплив на студентів різноманітних взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих форм і методів роботи. Метою утворення такої моделі є формування в майбутніх фахівців відповідних знань, умінь та навичок, необхідних особистих якостей, що сприяють породженню важливої складової педагогічної майстерності – вміння здійснювати позаурочну виховну роботу.

У процесі теоретичного дослідження, узагальнення практичного досвіду з підготовки студентів до здійснення виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах особлива увага була спрямована на виявлення вихідних положень, визначальних принципів, які відбивають сутність, мету та завдання означеної експериментальної роботи та визначають її зміст, форми і методи на кожному етапі навчання студентів. При цьому ми спиралися на загальні принципи, що утворюють наукові засади здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців на сучасному етапі. Такий комплекс принципів склали: принцип гуманізації і навчально-виховного процесу (пропагування ідей людяності і добра, гуманні стосунки між викладачами і студентами); принцип демократизації (варіативність змісту навчально-виховного процесу, розвиток педагогічних засад співробітництва між викладачами і студентами); принцип взаємозв'язку між усіма видами професійно-теоретичної і практичної підготовки; принцип оптимізації навчально-виховного процесу (створення максимально навчального середовища у вищому закладі освіти, прагнення студентів до опанування різними способами творчої діяльності, необхідними для набуття вищого рівня розвитку відповідних знань, умінь та навичок); принцип індивідуалізації (урахування індивідуальних особливостей кожного студента, стимулювання здібностей); принцип поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самостійністю майбутніх учителів.

Ефективність експериментальної роботи, на наш погляд, забезпечувалась також опорою на специфічні принципи організації позаурочної виховної роботи, визначені у процесі пошукового експерименту: принцип системності і послідовності в організації позаурочної виховної роботи, органічної єдності з роботою, яку проводять на уроці; принцип розвитку ініціативи й самодіяльності вихованців у поєднанні з педагогічним керівництвом; принцип добровільності проведення всіх форм позаурочної роботи; принцип максимального задоволення інтересів вихованців; принцип романтики, емоційного насичення позаурочних виховних заходів.

Мета дослідно-експериментальної роботи полягала в тому, щоб надати студентам можливість реалізувати своє бажання займатися активною виховною роботою з учнями, актуалізувати їхні творчі можливості шляхом створення відповідних умов, здійснити ефективне управління процесом формування готовності майбутніх учителів до здійснення позаурочної виховної роботи з молодшими школярами на етапі професійної підготовки в педагогічному університеті. Розроблена система дослідно-експериментальної роботи передбачала цілеспрямоване послідовне формування когнітивно-виховної, конструктивно-виховної та регулятивно-оцінної компетенцій, а також вихідні цілі, зміст, форми, методи та засоби організації навчання студентів означеній у дослідженні діяльності.

Матеріали пошукового експерименту дозволили визначити педагогічні умови, що забезпечують ефективність технології формування у студентів професійно-виховної компетентності.

З-поміж них: усвідомлення майбутніми вчителями важливості здійснення виховної роботи в позаурочний час (регулятивно-оцінна компетенція); єдність теоретичних знань, практичних умінь щодо здійснення позаурочної виховної роботи; професійно-педагогічна освіченість студентів щодо планування прогнозування, діагностики позаурочної виховної роботи з молодшими школярами (когнітивно-виховна компетенція); оволодіння педагогічною емпатією, педагогічною перцепцією, вміннями та навичками діалогічного спілкування (конструктивно-виховна компетенція); методична озброєність варіювання організаційними формами і методами роботи залежно від рівня теоретичної і практичної підготовки студентів у досліджуваному напрямку; включення студентів в активну діяльність щодо засвоєння необхідних знань, набуття відповідних умінь та навичок; організація процесу професійного самопізнання майбутніх фахівців, формування адекватної самооцінки, прагнення до самовдосконалення (регулятивно-ціннісна компетенція).

Професійно-педагогічна компетентність студентів формувалася в три етапи: на мотиваційно-когнітивному, організаційно-діяльнісному, результативно-оцінному. Провідними формами навчання на означених етапах стали спецкурс "Теорія і методика позаурочної виховної роботи в початкових класах", індивідуально-творчі завдання, розв'язання дослідницьких завдань, самостійні завдання пошукового характеру, ігрове проектування, позааудиторна робота з педагогіки, науково-методична робота, конкурси виховної майстерності тощо.

Спецкурс "Теорія і методика позаурочної виховної роботи в початкових класах" відігравав системоутворюючу роль у процесі фахової підготовки студентів, був проміжною ланкою між теоретичним засвоєнням знань з теорії і методики виховної роботи на молодших курсах та їх практичним застосуванням у реальних умовах сучасної школи.

За даними дослідження, відбулися позитивні зміни у рівнях готовності студентів до позаурочної виховної роботи з молодшими школярами, що дало підставу визначити високу ефективність розробленої методики.

Проведене дослідження дає можливість на якісно новому рівні вирішувати питання формування професійно-виховної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Водночас його результати не вичерпують усієї повноти їх висвітлення і не претендують на всебічне розкриття означеної проблеми. Подальшого дослідження потребують як умови, так і система формування готовності майбутніх вчителів до позаурочної виховної роботи з молодшими школярами .

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Русова С. Нова школа соціального виховання // Український освітній журнал. – 1994. - № 1. – С. 19.
2. Кузьміна Н.В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.
3. Дубасенюк О.А. Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 4. – С. 91.
4. Отич О.М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору): Автореф. дис... кан. пед. наук: 13.00.04. – К.: Ін-т пед. і псих. проф. освіти АПН України, 1997. – 18 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.09.03 р.

Казанжи І.В. Подготовка студентов факультетов начальных классов ко внеурочной воспитательной работе.

Проанализированы современные исследования подготовки студентов к воспитательной работе, раскрыта методика формирования готовности будущих учителей начальных классов к внеурочной воспитательной работе.

Kazanzhy I.V. Training of students of junior classes department to educational work.

This article analyzes modern research works on preparation of the future teachers of primary school to extracurriculum educational work.